

- 1.Скрябин К.И. Метод полных гельминтологических вскрытий позвоночных, включая человека. М.: Изд. МГУ, 1928. - 45 с.
- 2.Азимов Д.А., Дадаев С.Д., Акрамова Ф.Д., Сапаров К.А. Гельминты жвачных животных Узбекистана. -Ташкент: фан, 2015. - 223 с.
- 3.Котельников Г.А. Диагностика гельминтозов животных. -М.,1974. -240 с.
- 4.Шульц Р.С., Гвоздев Е.В. Основы общей гельминтологии. –Москва: Наука, 1970. –Т.1. -491 с.

PAL HARRESHILIK XOJALIQLARINDA VARROATOZGA QARSI QOLLANILGAN PREPARATLAR NATIYJELILIGI

Sulaymanov S.B., Sultanov B.A.

Samarqand veterinariya medicinası, sharwashılıq hám biotexnologiyalar universiteti Nókis filialı assistent oqıtıwshıları.

Annotatsiya. Bul maqalada palshılıq xojalıqları úlken ekonomikalıq zálel jetkizetug'in, pal hárreleriniń varroatoz keselliginiń qozǵawtıwshısı varroa destruktordin' dúzilisi laboratoriyada kesellikti anıqlaw, emlew aldın alıw usılları boyınsha alıp barılǵan juwmaq nátiyjeleri ko'rsetilgen.

Gilt sózler. Shańaraqtıń kúshsizleniwi, er jetken harreler, qurtshalar, aq - sút reńli, jumısshı harreler, varroa destructor, protonimfa, deytomimfa, Bisanar Amitraz-125, púrkew.

Kirisiw. Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2022 jıl 8-fevraldaǵı PQ-120 sanlı qararında “Ózbekstan Respublikasında sharwashılıq tarawı jáne onıń tarmaqların rawajlandırıw boyınsha 2022-2026 jıllarǵa arnalǵan programmasında palshılıq tarmaǵın rawajlandırıw, bul ústin turatuǵın jónelis sheńberinde palshılıq tarmaǵınıń basqarıw sisteması, monitorıń hám statistikalıq baza dúziledi hám de awıl xojalıq salasınıń basqa tarmaqları menen palshılıq salasın ajıralmas baylanıstırǵan halda nátiyjeli jumıs shólkemlestiriw mexanizmlerin engiziw belgilendi”. Mámlekette islep shıǵarılǵan pal sapasın xalıq aralıq standart talaplarına maslastırıwǵa bólek itibar qaratıladı. Tarmaqta pal hárreleri naslin hám ónim sapasın jaqsılaw, kesellik hám zıyankeslerge qarsı gúresiwdin nátiyjeli mexanizmleri engiziledi [1]. Bul ústin turatuǵın jónelis sheńberinde palshılıq tarmaǵınıń basqarıw sisteması, monitorıń hám statistikalıq baza rawajlanıwlastırıladı hám de awıl xojalıǵı salasınıń basqa tarmaqları menen palshılıq salasın ajıralmas baylanıstırǵan halda nátiyjeli jumıs shólkemlestiriw mexanizmlerin engiziw belgilenedi.

Mámlekette islep shıǵarılǵan pal sapasın xalıq aralıq standart talaplarına maslastırıwǵa bólek itibar qaratıladı.

Bul maqsetlerge erisiw ushın tómendegi wazıypalar belgilenedi:

-palshılıkta intensiv texnologiyalardı qóllaw arqalı palshılıq ónimlerin islep shıǵarıw kólemin kóbeytiw;

-palshılıq tarmaǵında násilshilik jumısın jáne de jetilistiriwge baǵdarlangan sharalardı qóllaw, Ózbekstan sharayatına maslasqan “Karpát” hám “Karnika” pal hárre zatların shet elden alıp kirisiw hám olardı kóbeytiw boyınsha “Násildar ana

pal hárreleriniń aymaqları” ilaj-awıl xojalıǵı eginlerin pal hárreleri menen shańlatiw agrotexnologiyasını sistemalı jolǵa qoyıw esabına tarawdı kommerciyalastırıw, jasalma pal ónimlerine qóyılıp atırǵan ámeldegi standartlardı bıykarlaw máselesin kórip shıǵıw hám de insan salamatlıǵında tábiyyıy paldin áhmiyetlerin ámelge asırıw.

Awıl xojalıǵı eginlerin pal hárreleri menen shańlatiw agrotexnologiyasını sistemalı jolǵa qoyıw esabına tarawdı kommerciyalastırıw ;

-jasalma pal ónimlerine qóyılıp atırǵan ámeldegi standartlardı bıykarlaw máselesin kórip shıǵıw hám de insan salamatlıǵında tábiyyıy paldin áhmiyetin jáne de asırıw ushın tutınıw mádeniyatın kúsheytiwge qaratılǵan normativliklerdi islep shıǵıw [1. 2].

Palshılıq tarmaǵın rawajlandırıw boyınsha qoyılǵan ústin turatuǵın wazıypalardı orınlawda bir qansha palshılıq xojalıqlarında hár qıylı infeksiyon, invazion hám basqa juǵımsız keselliklerin ushırasıwımız múmkin. Ápiwayı mısál etip alatuǵın bolsaq pal hárreleriniń varroa kenesi keltirip shıǵaratuǵın varroatoz keselligi er jetken harreler, qurtshalar hám quwırshaqlardıń salmaqlı invazion keselligi bolıp, jaradar, usha almaytuǵın er adam hám harrelerdin’ payda bolıwı, hárre shańaraqlarınıń kúshsizleniwı hám olardıń nabit bolıwı menen keshetuǵın kesellik.

Varroa kenesinin’ urǵashısı ulken bolib, jelke tárepden azmaz iymeygen, ólshemi 1, 1×1, 5 mm. Denesi tuksheler menen oralǵan, so’ruvchi awız apparatına iye, 4 jaqsı rawajlanǵan ayaqları bar. Harrelerdin’ gemolimfasi menen azıqlanadı, onıń ushın qurtchalar da er jetken harrelerdin’ xitin qabıǵın tese aliwi kerek. Erkegi aq-su’t ren’li yoki biraz sarg’ish uzunligi 0,8-0,9 mm, eni 0,6-0,9 mm, aziqlanbaydı [2].

Varroa kenesinin’ máyekleri súyri-sopaq formada bolıp, tınıq, 2 kúnden keyin máyekten 4 jup ayaqları bolǵan protonimfa shıǵadı. Kenenin’ 3 jup lichinkasi máyektiń ishinde rawajlanadı.

Urǵashı protonimfalar 5 kún, erkek protonimfalar 3 kún dawamında rawajlanadı hám protonimfadan deytomimfa shıǵadı hám de erkek hám urǵashı deytomimfalar 1-2 kún dawamında rawajlanıp u’lkeyedi. Urǵashı kenelerdin’ tolıq rawajlanıwı 8-9 kún, erkek kenelerdin’ rawajlanıwı 6 -7 kundi quraydı [3].

Bir pal hárreleri denesinde 10 hám odan artıq kana jaylasqan bolıwı múmkin. Qıs waqtında urǵashı kanalar pal hárreleri ústinde qalıp ketedi, nátiyjede olarını ayırım bólegi nabit bolıp pal hárreleridin’ tubine to’giladi, qalǵanları bolsa qıslap shıǵadı.

Jıl boyı pal hárre shańaraǵın varroa kenesi menen qaysı dárejede kesellengenligin biliw ushın bir neshe usıllar qollanıladı. Báharde, jazda hám kuzda pal hárre ketekleri tekseriledi, ondaǵı pechatlangan jumısshı pal hárre, erkek pal hárre kateklerine itibar beriledi [4].

Izzertlew ob’ekti. Jizzax wálayatı Baxmal tumanı Nurafshan MFY Gulabat awılındaǵı Berdimurod baba palshılıq xojalıǵı izertlew ob’ekti retinde tańlandı. Xojalıqta pal hárre parodalarinan karpas hám karnika parodaları bog’iladi. Bul xojalıqta baqlaw usılında izertlewdiń dáslepki jumısların alıp bardıq. Baqlawlar nátiyjesinde palshılıq xojalıǵında jumısshı hám erkek harrelerdin’ qarın bólegi

kishreygen, qanatları deformatsiyalangan, jumısshı hám erkek harrelerdin' tós bóleginde varroa destructor kanalarini kóriwimiz múmkin.

Pal hárreleri shawqımlı tınıshsızlanıw jaǵdayları gúzetildi. Uyalardıń tómengi bóleginde nabit bolǵan pal hárreleri bar ekenligi anıqlandı. Uyalardıń tómengi bóleginde nabit bolǵan pal hárreleri 50 dana, ushıwǵa jaramsız harrelerden 50 dana hám uyalardıń astındaǵı shıǵındılardan labaratoriyada tekseriw ushın úlgiler alındı. Bul palshılıq xojalıǵı varroa kenelerinen adewir azap shekken. Palshılıq xojalıǵınan alınǵan patmaterial Samarqand mámleket veterinariya meditsinasi sharbashılıq hám biotexnologiyalar universtiteti “Qus, balıq, pal hárre hám terili haywanlar kesellikleri” kafedrasınıń “OPTA-TECH” labaratoriyasına tekseriw ushın alıp kelindi. Labaratoriya tekseriwler nátiyjesinde ramkalar tiyine qoyılǵan aq qaǵazlardaǵı shıǵındılardı buyım aynekshesine qoyılıp tekserilgende varroa keneleri bar ekenligi anıqlandı. *Varroa* kenelerine qarsı gúres ushın biz pal hárre xojalıǵınan biz 2 gruppada ajratıp aldıq. Birinshi gruppada tájiriybe jumısları hawa temperaturası keminde 100 C joqarı bolǵan temperaturada kúnniń ekinshi yarımında pal hárreleri uyada waqıtta ótkerildi. Daslep 2 ml Bisanar preparati 2 l jıllı suwda eritilip aralastırıldı hám birdey tustegi reńsiz eritpe alındı hám ramkalar arasına juqa aǵıs menen sebiledi. Uyalar yopilib nátiyjeler 4 kún ishinde qaǵazlarǵa alınıp analiz etildi.

Ekinshi tájiriybe toparına tájiriybe jumısların kúnniń birinshi yarımında alıp bardıq. Tájiriybede eki shańaraq tańlandı hám enine 1, 5 sm boyına 5 sm lik kartonlardan plastinka islenip olarǵa 4 (0, 33 ml 1 tamshı) tamshınan pal hárreleriniń parazitlerige qarsı Amitraz-125 dárisidan tamizilip ramkalar arasına asiltirip qoyıldı. Ramkalar tubine aq qaǵazǵa glitserin sin'dirilip jatqızılıp shıǵıldı hám uyalar ústi jawıp shıǵıldı. 4 kúnden keyin ramkalar astındaǵı qaǵazlar alınıp patmaterial labaratoriyaga jiberildi nátiyjeler analiz etildi. Tajribalar so'ngida: - tájiriybeni qollaǵanıımızdan keyin varrao keneleri 75% ge shekem nabit bolǵanlıǵın guwası boldıq.

2-tájiriybeni ámelge asırǵanıımızdan keyin varrao keneleri 60% ge shekem nabit bolǵanlıǵına gúwa boldıq (1-keste).

1-keste.

Karpat hám Karnika pal hárre zatlarıń varroatozida emlew nátiyjelerinen

№	Topar	Qollanilatug'in preparatlar	Darilerdi qollaw usullari	Alingan natijeler
1	1-tajribe	Bisanar	Ramkalar arasına názik aǵıs menen púrkiw	1- shańaraqta 80% 2- shańaraqta 85%
2	2-tajribe	Amitraz-125	Karton qaǵazlarǵa 4-5 tamshınan	1- shanaraqta 90% 2- shanaraqta 95%

Juwmaq. Juwmaq ornında aytatuǵın bolsaq, palshılıq xojalıqlarında varroa destructor kanalariga qarsı waqıtında profilaktikalıq ilajların alıp barılmasa xojalıq úlken iqtisodiy zálel kóredi. varroa destructor kanalariga waqıtında ishlov berilmeytuǵına aslarilarning maxsuldorligi hám násildorligiga saldamlı zálel jetedi. Bisanar preparati natijeliligi tájiriybelerde óz gezeginde dawamında gúzetip barıldı. Waqıtında barlıq preparatlarnı almaslap isletiw hár qanday kesellik qozǵawtıwshısına adaptaciya qılıw imkaniyatın bermeydi. Hár máwsim dawamında palshılıq xojalıqlarında úzliksiz invazion keselliklerine qarsı gúres ilajların ámelge asırılıwı kerek boladı. sondaqana palshılıq xojalıqlarınan ónimli túrde paydalanılsa boladı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Mirziyoyev Sh. M. “Ózbekstan Respublikasında sharbashılıq tarawı jáne onıń tarmaqların rawajlantırish boyınsha 2022-2026 jıllarǵa arnalǵan programması” 2022 jıl 8-fevral PQ-120 sanlı qararı.

2. O'zbekiston Respublikası Prezidentiniń qararı 8-fevral 2022 PQ-120. “Palshılıq tarmaǵın jáne de rawajlantırish. Bul maqsetke erisiw ushın qoyılǵan wazıypalar”.

3. Jaǵımlıov. Sh. N. hám boshq. “Pal hárre kesellikleri hám ziyankesleri” oqıw qóllanba, Pán ziyosi baspası, Tashkent -2021.

4. Xaqberdiyev P. S., Qurbonov F. I. Qarsıyeva v. Sh “Balıq hám pal hárre kesellikleri” Tashkent -2016 jıl “Sortro'z” baspası.

5. O. A. Maxmadiyarov “Asalarichilik” páninen ámeliy shınıǵıwlar stilistik qóllanba Tashkent, “Pán ziyosi” baspası, 2022.

6. Sulaymanov, S.B. (2023). Asalarichilik xo'jaliklarida varroatoz kasalligining tarqalishi. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 3 (4-2), 468-471.

7. R.M.Tashtemirov, & N.P.Dauletbaev. (2024). Feeding in postnatal ontogenesis of turkeys. *Ustozlar Uchun*, 1(1), 32–34. Retrieved from <https://pedagogs.uz/index.php/01/article/view/1618>

8. N. Dauletbaev; U. Shakilov. Changes in postnatal ontogenesis of turkeys. *Res. Jou. Ana.Inv.* 2024, 5, 1-4.

9. Nursultan Paraxatovich Dauletbaev (2024). Morphometric characteristics of leg bones and muscles during postnatal ontogeny of turkeys under different natural conditions literature review. Science and innovation, 3 (Special Issue 47), 698-701. doi: 10.5281/zenodo.13859984

10. Erimov Sirijiddin Farhodovich, Djumaboev Abdurasul Baxt ugli, & Son of Mirzabekov Miyirbek O‘mirbek ugli. (2023). «Quyvon otodektozi»ning biomorfologik xususiyatlari, uning sistematikadagi o‘rni, laboratoriya diginozi. Intent Research Scientific Journal, 2 (6), 132–140.

ZUPTURUMDOSHLAR, MURAKKABGULDOSHLAR, TORONDOSHLAR TURKUMLARIGA MANSUB O‘SIMLIKLARNING FARMAKOLOGIK VA TOKSIKOLOGIK XUSUSIYATLARI

Qadirberganov B.

Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalari
universiteti Nukus filiali

Annotatsiya. Ushbu maqolada Zupturumdoshlar, Murakkabguldoshlar, Torondoshlar, turkumlariga kiruvchi o‘simliklarning kimyoviy tarkibi va ta’sir etish mexanizmi bo‘yicha meditsina va veterinariya amaliyotida dorivor vositalar sifatida ishlatilishi bo‘yicha ma’lumotlar berilgan.

Kalit so‘zlar. Zupturumdoshlar, Murakkabguldoshlar, Torondoshlar, antatsianlar, leykoantatsianlar, lyuteolin, skutellyarein, apegenin, xoleretik, ekspektorant, flavinoidlar.

Mavzuning dolzarbligi Zupturumdoshlar, Murakkabguldoshlar, Torondoshlar oilasiga mansub dorivor o‘simliklarning Dorivor o‘simliklari va ulardan foydalanish va O‘zbekiston o‘simliklar aniqlagichi kabi kitoblar hamda chet el maqolalarida bu o‘simliklarning botanik tavsifi, kimyoviy tarkibi, ishlatilishi, ayniqsa ushbu o‘simliklar tarkibidagi biologik faol moddalar, foydali alkaloidlar, glikozidlar, organik kislotalar, vitaminlar, flavinoidlar, uglevodlar, shilliq moddalar, makro va mikro elementlar va boshqa moddalar mavjudligi keltirilgan [9].

Zupturumdoshlar. Zupturum turkumiga mansub plantogo major.l. katta bargli zupturumning O‘zbekistonda 6 ta turi uchraydi va shundan 4 tasi dorivor hisoblanadi [1,5].

Zupturumdoshlarning barglari nashtarsimon, asos qismi tarnovsimon ko‘p yillik o‘t, bo‘yi 30-35sm, bir ikki va ko‘p yillik turlari uchraydi. Barglari 3-9 tomirli, uzunligi 2-25sm, eni 1.5-14sm, ko‘sakchasi tuxumsimon yoki tuxumsimon-konussimon shaklida bo‘lib 3-4mmni tashkil etadi. Iyun-sentyabr oylarda gullab urug‘laydi. Ariq, yo‘l bo‘ylarida, daryo va buloqlar bo‘ylari, botqoqlik, bog‘ hamda ekinzorlarda o‘sadi [1,5].

Plantago majorl dorivor bo‘lib ko‘p ishlatiladi. Ushbu ikki tur juda ko‘p uchrashi bilan ahamiyatlidir. Asosiy foydalaniladigan qismlari ildiz, barglari, poya va urug‘lari hisoblanadi [1,4,9].

Kimyoviy tarkibi: shifobaxsh moddalarga boy masalan, alkaloidlardan plantagonin $C_{10}H_{11}O_2N$, indikain $C_{10}H_{11}ON$, indikamin $C_{19}H_{23}ON$, glikozidlardan